

17.01.2023

Група М-1

Урок 3-4

**Тема: ВИМІРЮВАННЯ І МЕТРОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ВИМІРІВ**

Мета: ознайомитися з основними принципами вимірювання та метрологічними характеристиками

Людина у своєму прагненні пізнати фізичні об'єкти - об'єкти пізнання - виділяє деяку відокремлену кількість властивостей, загальних у якісному відношенні для ряду об'єктів, але індивідуальних для кожного з них в кількісному відношенні. Такі властивості отримали назву фізичних величин (ФВ).

Фізичні величини розрізняють в якісному і кількісному відношенні. Якісна сторона - визначає вид величини (довжина, маса, теплоємність, вологість, тиск, температура тощо), а кількісна її розмір.

Фізична величина - властивість, спільна в якісному відношенні для багатьох фізичних об'єктів і індивідуальна в кількісному відношенні для кожного з них.

Розмір фізичної величини - кількісний склад властивості в даному об'єкті.

Розмір фізичної величини існує об'єктивно, незалежно від того, що ми знаємо про неї. Фізичні величини, як і об'єкти, яким вони притаманні, існують у часі і просторі. Тому загалом їх розміри, а у векторних величинах і напрямки, є функціями часу і координат простору. Якщо розміри скалярних, або розміри і напрямки векторних величин не змінюються то вони зветься сталими (незмінними), якщо змінюються, то - змінними величинами.

Значення ФВ - це кількісна оцінка вимірюваної величини, повинна бути не тільки числом, а числом іменованим.

Результат вимірювання повинен бути відображений у визначених

одиницях, прийнятих для даної величини. Фізичну величину, якій за визначенням привласнено числове значення, яке дорівнює одиниці, прийнято називати одиницею фізичної величини. Таким чином, значення фізичної величини це її оцінка у вигляді деякого числа. Наприклад, маса 101 кг, довжина 91 м тощо.

В метрології розрізняють істинне (шукане) і дійсне значення фізичних величин. *Істинне значення фізичної величини*, яке ідеальним чином відображає в якісному і кількісному відношенні відповідну властивість об'єкту, повинно бути вільне від похибок вимірювань. Так як усі фізичні величини знаходяться експериментальним або дослідним шляхом і їх значенню притаманні помилки вимірювань, то істинне значення фізичних величин залишається невідомим.

Значення фізичних величин, що знайдене експериментальним або дослідним шляхом і настільки наближене до істинного значення, що для визначеної мети може бути використано замість нього, носить назву *дійсного значення фізичних величин*. При експериментальних або дослідних вимірюваннях значення фізичних величин, знайдене з допустимою по технічним вимогам похибкою, приймається за дійсне значення.

Фізичні величини в залежності від множини розмірів, які вони можуть мати при вимірюваннях у обмеженому діапазоні, діляться на *аналогові* (безперервні) та *дискретні* (квантовані по рівню). Аналогова величина може мати у заданому діапазоні нескінченну множену розмірів (така величина практично не змінюється у часі, а якщо змінюється то дуже повільно). Дискретна величина має у заданому діапазоні тільки лічену множину розмірів. Фізична величина, яка перебуває у причинно-наслідкових зв'язках з іншими величинами, є їх функцією, в тому числі функцією часу. Функція часу - це процес, тобто послідовна в часі зміна розміру величини, а також величина окремий випадок процесу.

Якщо значення величини можна заздалегідь точно передбачити на підставі причинно-наслідкових зв'язків з іншими величинами то її називають

детермінованою. Коли значення величини ніякому передбаченню не піддається, то вона - *індетермінована*.

Проміжне місце займають випадкові величини, частина причинно-наслідкових зв'язків яких з іншими величинами відома, а частина не відома. Тому випадкова величина має дві складові - детерміновану та індетерміновану. Щодо вимірювань, теоретично всі величини можна трактувати як випадкові з різним співвідношенням між детермінованою і індетермінованою складовими. Практично, якщо детермінована складова велика, а індетермінована менша від допустимої похибки, з якою треба знайти значення даної величини, то ця величина трактується як детермінована і навпаки. Таким чином, чим менша допустима похибка визначення значення величини, тим більш треба враховувати її характер - поділ на детерміновану та індетерміновану складові, тобто розглядати величину як випадкову.

На підставі викладеного видно, що вимірювана величина і тим більш результат вимірювань, одержаний з похибкою (дійсне значення), самі похибки повинні трактуватися як випадкові величини.

Основні визначення:

Дійсне значення - це значення фізичної величини, знайдене експериментальним шляхом і настільки наближене до істинного значення, що з певною метою може бути використане замість нього. Це значення змінюється залежно від необхідної точності вимірювань. При технічних вимірюваннях значення фізичної величини, знайдене з допустимою похибкою, приймається за дійсне значення.

Істинне значення фізичної величини - це значення, яке ідеально віддзеркалює властивості даного об'єкта як в кількісному, так і в якісному відношенні. Воно не залежить від засобів нашого пізнання і є тією абсолютною істиною, до якої ми прагнемо і хочемо записати її у вигляді числового значення.

Одиниця фізичної величини - фізична величина, значення якої рівне

одиниці.

За характером взаємозалежності фізичні величини поділяються на основні і похідні. Наприклад - Міжнародна система СІ (7 основних, додаткових та багато видів похідних одиниць).

Основна фізична величина - це фізична величина, що входить у систему і умовно прийнята за незалежну від інших величин цієї системи (наприклад: маса - 1 кг., довжина - 1 м.).

Похідна фізична величина - це фізична величина, що входить у систему і визначається через основні величини цієї системи (наприклад: прискорення, м / с²).

За особливістю додавання фізичні величини поділяють на - адитивні, неадитивні.

Адитивні величини додаються (наприклад, маси тіл).

Неадитивні, які не додаються (наприклад, щільність, яка вимірюється шляхом інших вимірів).

За наявністю або відсутністю розмірності фізичні величини поділяють на розмірні та безрозмірні (або відносні).

Розмірна фізична величина - величина в розмірності якої показник ступеня розмірності хоча б однієї з однакових величин не дорівнює нулю.

Безрозмірна (відносна) величина - є відношення даної фізичної величини до однорідної. Застосовується для різного роду характеристик (наприклад, коефіцієнт корисної дії).

Відносні величини мають різні форми вираження:

частка - база порівняння прийнята за одиницю - 1;

відсоток (%) - база порівняння прийнята за 100, (1% = 10⁻²);

проміль (‰) - база порівняння прийнята за 1000 (1‰ = 10⁻³);

продециміль (‱) - база порівняння прийнята за 10000

(1‱ = 10⁻⁴);

просантіміль (‱‱) - база порівняння прийнята за 100000

(1% ооо = 10^{-5});

мільйонні доли (ррт) - база порівняння прийнята за 1000000

($\text{Irrt} = 10^{-6}$) і т.д.

Логарифмічною величиною називають логарифм відношення фізичної величини до однорідної величини (наприклад, бел, децибел).

За способом отримання числового значення вимірювальної фізичної величини всі вимірювання діляться на прямі, побічні, сукупні, сумісні.

Прямі - це такі вимірювання, коли значення вимірювальної величини знаходять прямо із дослідних значень (порівняння розміру з розміром, або показів вимірювального приладу). Наприклад, вимірювання довжини лінійкою, температури - термометром.

Побічні - це такі, при яких значення вимірювальної величини знаходять за проміжним результатом прямих вимірів інших величин, зв'язаних із вимірювальною величиною відомою залежністю. Наприклад, потужність $P = I \cdot U$ знаходимо за результатами виміру напруги U вольтметром і сили струму I амперметром.

Сукупні - проводять для декількох однакових фізичних величин, значення яких знаходять методом рішення системи рівнянь. Наприклад, знаходження струмів в складній електричній мережі методом контурних струмів.

Сумісні - виконують для двох і більше не однакових фізичних величин, їх значення знаходять при розв'язанні одного або системи рівнянь.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Задача 1. Подайте в метрах такі значення фізичних величин:

Розв'язання:

145 мм; 1,5 км; 2 км 32 м.

145 мм = 0,145 м 1,5 км = 1500 м

2 км 32 м = 2032 м

Задача 2. Запишіть за допомогою кратних або частинних одиниць такі значення фізичних величин: 0,000 0075 м — діаметр червоних кров'яних тілець;

5 900 000 000 000 м — радіус орбіти планети-карлика Плутона; 6 400 000 м — радіус планети Земля.

Розв'язання:

$$0,000\,0075\text{ м} = 7,5\text{ мкм} = 7,5 \cdot 10^{-6}\text{ м}$$

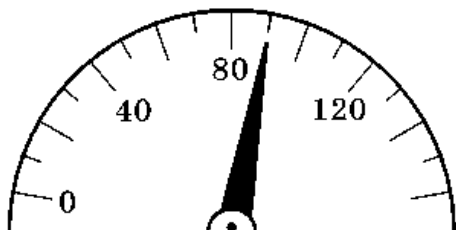
$$5\,900\,000\,000\,000\text{ м} = 5,9\text{ Тм} = 5,9 \cdot 10^{12}\text{ м}$$

$$6\,400\,000\text{ м} = 6,4\text{ Мм} = 6,4 \cdot 10^6\text{ м}$$

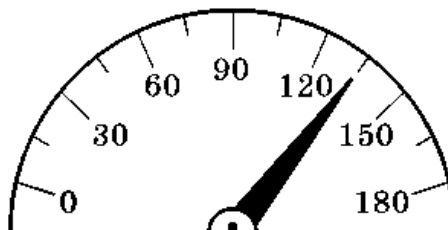
Задача 3. Визначте ціну поділки шкали спідометра, зображеного на рисунку.

Визначте швидкість, з якою рухається автомобіль:

а)

б)

Розв'язання:

А) 1. Обираємо числові значення проти будь-яких двох найближчих штрихів шкали: **0 і 40**

2. Від більшого значення віднімаємо менше: **40 – 0 = 40**

3. Отримане число ділимо на кількість проміжків між обраними штрихами: *кількість проміжків – 4*. Отже, **40 : 4 = 10**. Швидкість автомобіля 70 км/год.

Б)

$$c = \frac{30-0}{2} = \frac{30}{2} = 15\text{ км/год}$$

Швидкість автомобіля 135 км/год.